

Proměny dánské politiky

LUBOMÍR KOPEČEK*

Abstract: Developments in Danish Politics

This article analyzes the evolution of the party system and parties in Denmark during the 20th century. Special attention is focused on the phenomena of "freezing" and "unfreezing" of the party system between the 1920s and the 1960s. Although "unfreezing" of the party system, which was demonstrated by 1973 elections, led to the explosive and massive increase in the number of parties, the system (type) change was temporary. It is beyond doubt that Sartori's format of the limited pluralism was transformed to the extreme pluralism. However, the type of the party system returned to the earlier moderate pluralism in the 1980s.

Similarly to other Western European countries, the organisation of Danish political parties has changed. They have moved from mass parties with close linkages to social classes and interest groups (the best example would be the connection between social democratic party and trade unions) to more open formations that display catch-all features. Also, new political issues influenced the configuration of the party system. Special importance was assigned to the membership in the European Community, immigration issue, postmaterialistic values, reform of the welfare state (and progressive tax) and revitalisation of the church-state division. However, the traditional right-left axis keeps its significance.

Keywords: Denmark; party system; parties; elections

Tento text se snaží o přiblížení stranickopolitického systému jednoho z malých evropských států – Dánska. Tato země představuje nejenom zajímavý a do jisté míry i modelový příklad formování a stabilizace multipartijního systému stran na začátku 20. století v západní Evropě, ale i ukázkou toho, k jakým proměnám došlo ve vztazích stran a voličů v posledních desetiletích 20. století. Z kontextuálních důvodů je úvodem zařazen krátký pohled na vývoj dánské politického systému. Poté následuje přiblížení jednotlivých stranických aktérů a jejich interakci ve stranickopolitickém systému. Zvláštní pozornost je věnována typologizaci stranického systému a jeho proměnám. Stranou zájmu nezůstane ani profil a role nových protestních alternativ, k jejichž expanzi v dánské politice došlo v souvislosti s volbami 1973, a nová politická témata, která nastolily.

* Autor působí na Katedře politikologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, Gorkého 7, 602 00 Brno, e-mail: kopecek@fss.muni.cz

1. Vývoj politického systému a jeho současná podoba

Počátky formování moderní dánské parlamentní demokracie jsou spojeny s koncem panovníckého absolutismu fungujícího v zemi od roku 1660. Byl to důsledek jak územních ztrát (ztráta Norska na úkor Švédska v roce 1814), tak bojů o trůn, které snížily panovníckou legitimitu. Přelomovým bodem se stalo přijetí velmi liberální ústavy v červnu 1849, která omezila moc krále, přinesla rozsáhlou garanci občanských práv a svobod a svěřila zákonodárnou moc do rukou dvoukomorového parlamentu. Volební právo do obou komor získala – na svou dobu revolučně – většina mužské populace nad 30 let. Volební systém do obou komor byl jednokolový většinový s jednomandátovými volebními obvody. Královská moc byla ústavou výrazně omezena.

Tato radikální demokratizace režimu a náhlé otevření participace na politickém systému pro většinu občanů ovšem záhy vyprovokovaly konzervativní protireakci. V roce 1866 po prohrané válce o Šlesvicko a Holštýnsko nová ústava spojila volební právo u horní komory parlamentu (Lanthingu) s vysokým majetkovým cenzem. Král navíc získal možnost jmenovat část členů komory (u volby dolní komory – Folketingu – zůstala situace beze změn). Dánsko tak, na rozdíl např. od Švédska, které postupovalo v tomto směru graduálně (krok za krokem), bylo příkladem prudkého náběhu na masovou demokracii, důsledkem čehož byl ostrý politický konflikt a reverzní posun zpět (srov. Rokkan 1975: 587–588).

K završení demokratizace politického režimu nakonec došlo až na začátku 20. století. Spor o to, zda vláda má být odpovědná králi či parlamentu, byl v roce 1901 rozhodnut ve prospěch parlamentu, respektive ve prospěch jeho dolní komory, která tím posílila svůj politický význam. Ovšem až do konce 20. let se panovník pokoušel vyvíjet vliv na vlády, kterým chyběla dostatečná parlamentní podpora. Vznik závislosti vlády na parlamentu naplnil to, co Stein Rokkan označuje za poslední krok k „plné“ demokracii (srov. Flora, Kuhnle, Urwin 1999: 253). Další změny v politickém systému proběhly za první světové války, kdy byla přijata nová ústava. Svrchovanost panovníka v ní byla nahrazena svrchovaností parlamentu. Dále ústava přiznala volební právo i ženám a většinový volební systém do dolní komory byl nahrazen poměrným (u horní došlo ke snížení majetkového cenzu).

Od konce 20. do konce 30. let se pak vládní koalice sociálních demokratů a radikálních liberálů marně snažila o ústavní reformu, k jejímž hlavním cílům patřil jednokomorový parlament a snížení věkové hranice u aktivního volebního práva na 21 let. Úspěch tohoto úsilí se dostavil až po druhé světové válce, když byla v červnu 1953 přijata současná ústava (ke snížení věkové hranice na 21 let ovšem došlo až v roce 1961). Mimo to, že **odstranila horní komoru parlamentu, zavedla dědičnost trůnu i v ženské linii.**

Zákonodárná moc podle ústavy náleží **jednokomorovému na čtyři roky volenému 179člennému parlamentu (Folketing).** Moc výkonná je svěřena **vládě.** Hlavě státu – **panovníkovi** ústava *teoreticky* ponechává značný prostor. *Prakticky* je ovšem jeho moc malá a projevuje se převážně na ceremoniálně-symbolické rovině (jako je např. signace zákonů). Panovník je také hlavou státní evangelicko-augsburské církve (ústavně je ovšem plně garantována svoboda vyznání a tolerance jiných církví.) Moc soudní spadá do oblasti výkonu **nezávislých soudů.** Dánsko tak dnes představuje dědičnou monarchii parlamentního typu, v níž je vláda závislá na parlamentu (respektive parlamentní většině) (srov. Grzybowski 1998: 24–25; Petersson 1994: 24–28; Elder, Thomas, Arter 1988: 100–138; Nannestad 1997: 53–60).

Dánský politický systém tak na první pohled některými svými formálními ústavně-politickými rysy vykazuje jistou blízkost ke klasickému vzoru britské parlamentní monarchie (a tedy k westminsterskému modelu demokracie). Reálně tu ovšem existuje několik odlišností, které dánskou demokracii situují rozhodně blíže ke *konsenzuálnímu modelu demokracie* než k demokracii britského typu (srov. Lijphart 1984: 216). Důležitým rozdílem je velký význam přímé demokracie, konkrétně referend. Jejich počtem se Dánsko řadí k zemím, které tento institut používají v evropských poměrech asi nejčastěji (srov. Gallagher, Laver, Mair 2002: 331). Jen o otázkách spojených s EU se uskutečnilo od roku 1972 do současnosti 6 referend. Vedle „evropských“ referend může být na návrh alespoň 1/3 poslanců vypsáno referendum o každém zákoně (s výjimkou finančních), který parlament schválí. Další dvě významné odlišnosti ve srovnání s britskou demokracií se týkají volebního systému, který je téměř čistě proporcionální a systému stran, jenž je silně fragmentovaný.

K formálním právům panovníka patří designace **premiéra.** Pověření k sestavení vlády je ovšem ve skutečnosti determinováno ani ne tak panovníkovým rozhodnutím, jako spíše šanci potenciálního šéfa kabinetu získat parlamentní podporu nebo minimálně toleranci ze strany parlamentní většiny. Nepříliš velká pevnost dánských vládních koalic a vysoká četnost menšinových vlád (ať již jednobarevných nebo koaličních), závislých na podpoře nějaké opoziční strany, vede často k předčasnému parlamentním volbám. Dánsko tak vykazuje jednu z nejvyšších volebních frekvencí mezi západoevropskými demokraciemi – od roku 1945 do současnosti se konalo 23 (!) parlamentních voleb. (Od přelomu 80. a 90. let je ovšem patrný klesající trend, tj. od roku 1990 do roku 2003 se konaly jen čtyři volby.)

Z hlediska vládní stability je důležitá možnost vyslovení nedůvěry i jednotlivému členu vlády v parlamentu (což v případě úspěchu vede k jeho odvolání). V případě vyslovení nedůvěry premiérovi je povinná podat demisi celá vláda. Důležitým rysem parlamentní politiky při časté existenci menšinových vlád je rovněž pravidelné prosazování řady vládních návrhů prostřednictvím vyjednávání s různými opozičními subjekty. Tento fakt silně posiluje konsenzuální charakter dánské politiky.

Při výkladu k politickému systému není možné opomenout specifickou otázku **Faerských ostrovů a Grónska,** které disponují *vysokým stupněm nezávislosti* na dánském centru. U Faerských ostrovů po dlouhé éře dánské vlády došlo v roce 1946 k pokusu o vyhlášení nezávislosti, kterou ovšem Dánsko neuznalo. Východiskem sporu o budoucí osud tohoto území se o dva roky později stal kompromis mezi Faerskými ostrovy a Dánskem, který ostrovům přiznal rozsáhlou autonomii. Ostrovy získaly vlastní parlament (Lagting) přímo volený na čtyři roky poměrným volebním systémem a vlastní vládu. Ostrovní orgány získaly rozsáhlé kompetence v oblasti daní, financí, kultury dopravy, rybolovu atd. Podobný status jako Faerské ostrovy získalo na konci 70. let Grónsko. Jak Faerské ostrovy, tak Grónsko vysílají do dánského parlamentu dva poslance. Obě území jsou mimo rámec EU (u Faerských ostrovů šlo o rozhodnutí Lagtingu ještě před dánským vstupem, u Grónska o rozhodnutí na základě referenda z roku 1982, kterým Grónsko prostor EU opustilo) (Petersson 1994: 30–31).

Volební systém pro parlamentní volby vychází z ústavně zakotveného principu zajistit rovnou reprezentaci různých voličských názorů. Promítá se to do **maximální proporcionality dělby mandátů,** takže volební systém je téměř čistě poměrný (2% volební klauzule).¹ Celkově lze shrnout, že dánský politický systém vykazuje vysokou míru kontinuity (ani nacistická okupace země v letech 1940–1945 na něj neměla větší dopad). Poměrně vysoký

stupeň uplatňovaného politického konsensu přitom odpovídá situaci v ostatních skandinávských zemích.

2. Vývoj stranického systému

Prapočátky kompetitivní stranické politiky ve druhé polovině 19. století jsou spjaty se soupeřením mezi dvěma stranami: tehdejší levici – **liberály** (Venstre) a pravici – **konzervativci** (Højre). Tento bipartismus byl ovšem bipartismem dvou velmi volných a nestabilních aliančních seskupení. U obou absentovala pevná stranická struktura, ideologicky byla fluidní a bez trvalých a pevných vazeb na voliče. Liberálové reprezentovali propojení farmářů a dalších politiky neprivilegovaných skupin (venkovských nájemců a vznikajícího průmyslového dělnictva) s radikální (především kodaňskou) inteligencí. Konzervativci pak spojovali privilegované městské vrstvy (aristokracii, úředníky a obchodníky). Liberálové tak primárně reprezentovali agrární zájmy, kdežto konzervativci zájmy městské administrativní a finanční elity. V dánských podmínkách tak iniciační konfliktní linie měla primárně charakter *sporu mezi centrální městskou elitou a periferním venkovem* (Elder, Thomas, Arter 1988: 34; Caramani 2000: 200).

Ovšem už v roce 1871 se jako reprezentant průmyslového dělnictva (jako vůbec první ve Skandinávii) začíná formovat **Dánská sociálně demokratická strana (Socialdemokratiet i Danmark – SD)**.² Konstituovala se na socioekonomické konfliktní linii (*vlastníci versus pracující*), která se postupně stává klíčovou dimenzí stranického systému. V podmínkách většinového volebního systému se SD až do začátku 20. století volebně příliš neprosadila. Tím se významně lišila třeba od německých sociálních demokratů, kteří se stali největší parlamentní stranou už před první světovou válkou. Nicméně důležitý byl fakt, že SD zůstala *sociálně-politicky velmi umírněná* – na rozdíl třeba od norských sociálních demokratů. (Rozhodující vliv ze sociálního hlediska nato měla pozvolná industrializace a urbanizace země, jež neprobíhala cestou prudkých – skokových – sociálních změn, jako třeba ve Finsku či Norsku, což zabránilo sociálně-politické radikalizaci dělnictva.) Poměrně hladce proto byla SD akceptována ostatními dánskými politickými aktéry jako prosystémová formace (srov. Lipset 1995: 72–74; Petersson 1994: 45).

Organizační model sociální demokracie orientovaný na strukturu *masové* strany (tj. s pracovaným programem a teritoriální strukturou, početným členstvem, rozsáhlým stranickým aparátem) ovlivnil i další politické formace, takže od 20. let jej začínají napodobovat i ostatní politické strany.

Vedle vzniku sociální demokracie, čímž se na levici vytvořila nová velká politická strana, se pro pozdější vývoj ukázal důležitý rozkol v rámci „staré“ levice. V roce 1905 skupina intelektuálů v liberální straně, nespokojená s přílišnou orientací mateřské formace na obranu agrárních zájmů a s nedostatečnou akcentací jiných témat (projetovaly se u ní např. silné pacifistické tendence) stranu opustila a založila vlastní formaci, svým profilem blízkou francouzským radikálům – **Radikální liberální stranu (Det Radikale Venstre – RV)**. Nová strana se etablovala nalevo od liberálů. Ti se tak posunuli ve stranickém spektru doprava (označení, které se pro ně ujalo – agrární liberálové – plně vystihovalo hlavní rysy jejich identity).

Konzervativci ve snaze stabilizovat svoji pozici provedli na přelomu let 1915 a 1916 organizační změnu a dosavadní volnou stranickou strukturu (v jejímž rámci dominoval poslanecký

klub) nahradili pevnější. Vznikla tak **Konzervativní lidová strana (Det Konservative Folkeparti – KF)**.

Původní bipartismus se tak ve 20. letech 20. století transformoval v *systém čtyř stran*. V podmínkách poměrného volebního systému zpočátku voličsky vítězili liberálové, druhé místo zaujali sociální demokraté, třetí byli konzervativci, následovaní radikálními liberály (ve volbách v červnu 1920 dostali agrární liberálové přes 36 % hlasů, sociální demokraté necelých 30 %, konzervativci necelých 19 %, radikální liberálové 11,5 %). Od roku 1924 se ovšem v pozici největší strany *trvale* usadili sociální demokraté, jejichž volební výsledky v následujících desetiletích oscilovaly mírně nad či pod hranici 40 % získaných hlasů. Liberálové byli odsunuti až na druhé místo, přičemž jejich volební zisky se stabilizovaly přibližně v rozmezí 20 % až 25 % hlasů. Volební výsledky konzervativců a radikálních liberálů se rovněž nevyznačovaly velkými výchyly. První pravidelně získávali okolo pětiny hlasů, druzí asi desetinu. Dánští sociální demokraté se tak prosadili do pozice *pravidelné* vládní strany a v následujících desetiletích se v opozici ocitli jen zřídka.

Volební vzestup sociálních demokratů od 20. let lze vysvětlit jednak rozšířením elektorátu o část středních vrstev („bílých límečků“), jimž se jejich pragmatický „ministrský socialismus“, sázející na evoluční reformistickou cestu, jevil přitažlivý. Dále faktem, že poválečná vlna sociálního radikalismu zasáhla Dánsko jen velmi slabě a nalevo od sociálních demokratů vytvořená konkurenční komunistická strana se nedokázala prosadit. Velmi prozíravá se navíc ukázala v době velké hospodářské krize 30. let aplikace keynesiánského ekonomického modelu, založeného na rozsáhlé intervenční státní politice v oblasti hospodářství, což zabránilo eskalaci problému vysoké nezaměstnanosti. Tím se podařilo předejít možnému vzestupu krajní pravice. Tento vývoj byl možný díky uzavření „rudo-zelené“ politické dohody mezi sociální demokracií a agrárními liberály (Petersson 1994: 103). Tento konsensuální přístup zajistil pro obě formace přijatelné kompromisní uspokojení požadavků sociálních skupin, jež reprezentovaly. Současně byly položeny základy dánského sociálního státu, jehož kořeny lze ovšem vysledovat už před první světovou válkou (srov. Nørgaard 2000). Souvisel s tím i vznik silně korporativistického modelu, jež zajistil udržení sociálního smíru (Christiansen, Rommetvedt 1999: 197).

Výše naznačené rozložení voličské podpory s určitými výkyvy „vydrželo“ několik desetiletí prakticky nezměněné, což byl důsledek stability voličského hlasování. Mimo těchto čtyř stran zůstaly ostatní formace marginální, byť občas zaznamenaly určitý úspěch a přechodně získaly několik mandátů. To byl případ třeba secesionistů od agrárních liberálů, kteří nesouhlasili s dohodou se sociálními demokraty a vytvořili Stranu rolníků (Bondepartiet). (Ta v roce 1935 získala 3,4 % hlasů, ale v roce 1943 už jen 1,4 %.) Podobně nepříliš úspěšná byla krajní pravice. Dánští nacionální socialisté získali v roce 1943 za neoptimálnějších možných podmínek – v době nacistické okupace, kdy ovšem zůstalo fungování civilní dánské správy a nejvyšších státních orgánů (pod německou kontrolou) zachováno – jen 2,2 % hlasů (!). Marginální v meziválečném období zůstali i dánští komunisté (např. v roce 1926 obdrželi méně než půl procenta hlasů), ke změně došlo až po roce 1945, kdy se dokázali „vklínit“ do stabilizovaného čtyřstranického modelu.

Při komparativním pohledu na volební zisky švédských či norských sociálních demokratů (obvykle mezi 45–50 % voličských hlasů) ovšem zjistíme, že volební výsledky jejich dánských kolegů byly zřetelně nižší. Dánskou sociální demokracií tak sice lze považovat za *dominantní*

stranu v systému, ale na rozdíl od nich *nikoliv za formaci predominantní* (ve smyslu Sartoriho vymezení predominantní strany, jako formace, která pravidelně získává ve volbách více než polovinu mandátů a sestavuje jednobarevné vlády, přičemž k vládní alternaci díky jejím volebním výsledkům nedochází – Sartori 1976). Dánští sociální demokraté tak pravidelně vytvářeli buď jednobarevné menšinové nebo koaliční vlády s radikálními liberály (ovšem i ty byly někdy menšinové). Tuto odchylku od norské či švédské situace potom dovršoval fakt, že sociální demokraté byli *sice výjimečně ale přece jen několikrát zatlačeni do opozice* (mezi lety 1945 až 1973 z třinácti vlád nebyli zastoupeni ve třech).

Obecně tak lze Dánsko označit za stranický systém umírněného pluralismu kombinovaný s formátem omezeného pluralismu (Sartori 1976). Někteří autoři (Antoszewski 1999: 258; Hazan 1997: 93) přitom upozorňují, že politická soutěž vykazovala rysy dvoublokového fungování (sociální demokracie a radikální liberálové versus agrární liberálové a konzervativci). Role radikálních liberálů v systému ovšem nebyla zcela jednoznačná, protože se snažili hrát roli *pivotální strany*, tj. projevovali ochotu spolupracovat nejenom se sociálními demokraty, ale i s konzervativci a liberály (viz společná vláda těchto tří stran v letech 1968–1971).

Dánský stranický systém v půlstoletí od 20. let 20. století může sloužit jako téměř **klasický příklad „zamrznutého“ stranického systému** (Lipset, Rokkan 1967). Vazby mezi etablovanými stranami a voliči byly pevné a voličská fluktuace omezená, byť ne rozhodně zcela zanedbatelná. Podstatný zde přitom byl faktor silného třídního hlasování, silný především u sociálních demokratů, a agrárních liberálů s jejich dělnickým, respektive zemědělským zázemím (slabší bylo u radikálních liberálů, jež volila část městské inteligence, a u konzervativců s podporou mezi podnikateli a vyššími městskými vrstvami). Ovšem Dánsko také představuje zcela názornou ukázkou toho, jaký *explozivní* vliv na podobu stranického systému mělo následné „rozmrznutí“, tj. oslabení pevnosti tradičních vazeb stran k voličům, spojené se sociálními proměnami společnosti. Viz asi dva nejviditelnější posuny:

- 1) postupně klesal podíl osob zaměstnaných v zemědělství (v roce 1970 to bylo už jen asi 10 % obyvatel, ještě ve 20. letech to bylo téměř čtyřikrát více – Elder, Thomas, Arter 1988: 69);
- 2) začal se zmenšovat počet průmyslových dělníků a naopak výrazně rostl počet osob zaměstnaných ve službách (v roce 1960 bylo ve službách zaměstnáno jen 20 % obyvatel, v roce 1980 už téměř 40 % – Elder, Thomas, Arter 1988: 78).³

K dalším důležitým faktorům patřil vzestup životní úrovně, vzdělanosti a zmenšování sociálních rozdílů, které vedlo k početní expanzi nové střední vrstvy (její hodnotové orientace byly ovšem značně rozmanité). Zanedbatelný byl i fenomén generačního protestu, kdy mladší voliči ve velké míře přestali volit strany svých otců. Důsledkem těchto změn byl pokles stability vazeb voličů k tradičním stranám, jak jasně demonstrovaly volby 1973.

Ještě před přiblížením z hlediska vývoje systému zlomových voleb 1973 je ale nutné popsat jednu zajímavou změnu ve stranickém systému, která jim předcházela. V prvních poválečných volbách v roce 1945 se výrazně prosadila Dánská komunistická strana (12,5 % hlasů), což byl důsledek jejího zviditelnění v antifašistickém hnutí odporu. V následujících volbách ovšem její volební zisky opět drasticky klesly a začátkem 50. let se pohybovaly sotva na úrovni 3 %. V roce 1958 odešla ze strany početná skupina členů v čele s populárním předsedou strany Akselem Larsenem, která nesouhlasila s kladným postojem strany k sovětskému potlačení budapeštského povstání (1956). O rok později založila **Socialistickou lidovou stranu (Social-**

istisk Folkeparti – SF), která se na jedné straně distancovala od promoskevského kursu komunistické strany, na druhé straně se vymezila na kritice sociální demokracie za její nedostačnou levicovost a „zradu“ socialistických ideálů (jako ideologickou bázi si ponechala marxismus). V prvních volbách v roce 1960, kterých se zúčastnila, získala SF přes 6 % hlasů. Nenásledovala přitom postupná politická marginalizace, ale naopak se SF dokázala trvale stát malou, ale nezanedbatelnou formací na levém okraji politického spektra. Mírně přitom oslabilo voličskou podporu sociální demokracie (většina jejich voličů přišla právě od ní – Elder, Thomas, Arter 1988: 83).

Dosavadní stranický formát čtyř stran se tak etablováním malé radikálně levicové formace transformoval ve *formát pěti stran*, čímž se dánská situace přiblížila tehdejší standardní skandinávské „normě“ (vedle slabé krajně levicové strany působila velká sociálnědemokratická strana a tři malé pravostředové strany).⁴ Typ stranického systému ovšem zůstal nadále klasifikovatelný jako umírněný pluralismus. Přestože SF verbálně vystupovala s ostrou kritikou jednotlivých vlád, dokázala se rychle včlenit do konsenzuálního fungování dánské demokracie. Už v roce 1966 se (jako opoziční strana) poprvé dohodla s vládnoucí sociální demokracií na podpoře některých vládních kroků – zavedení daně z přidané hodnoty a dalších daňových změnách směřujících ke zvyšování daňového zatížení. Původní kritičnost SF vůči sociální demokracii tak byla nahrazena pragmatismem.

Tento postup ovšem v SF vyvolal rozkol a následně secesi skupiny nesouhlasících členů. Jejich pokus o etablování vlastní nové strany – Levicové socialistické strany – ale neskončil příliš úspěšně, strana zůstala politicky marginální (ke změně v 90. letech viz níže text k Jednotné kandidátce – Rudozeleným). Úspěch SF je třeba hodnotit i z pohledu vynoření nových témat v dánské politice. SF se totiž neprofilovala jen na odporu vůči členství Dánska v NATO, ale i na linii odmítání vstupu země do Evropských společenství (ES). „Evropská“ otázka se přitom stala důležitá pro dánskou politiku obecně. Před referendem o přistoupení v roce 1972 totiž všechny čtyři tradiční strany vystupovaly jako zastánci vstupu. Více než třetina dánských voličů ovšem hlasovala proti vstupu, což demonstrovalo významný názorový rozdíl mezi etablovanými stranickými elitami a částí jejich voličů. Nespokojenost se stávající politickou reprezentací se pak zřejmě promítla i v parlamentních volbách 1973.

3. Extrémní fragmentace systému od 70. let – kritické volby 1973

Z hlediska podoby systému pak zásadní změny přinesly volby 1973. Přivodily *explozivní, extrémní a trvalou fragmentaci stranického systému, kdy prudce stoupl počet relevantních politických stran*. Malé srovnání: zatímco ve volbách v roce 1971 se do parlamentu dostalo jen 5 relevantních stran, v roce 1973 jich v parlamentu začalo působit dvakrát více (viz tabulka). Z tohoto úhlu pohledu představují volby 1973 skutečně *volby kritické*, protože na delší dobu významně ovlivnily *směr* politické soutěže (srov. Antoszewski 1999: 259). Dobře je rozdíl před a po roce 1973 vidět i ze součtu volebních výsledků čtyř „starých“ politických stran: ve volbách v letech 1947–1971 získaly v průměru 90 % hlasů, ve volbách mezi lety 1973 a 1990 to bylo „jen“ 68 %.

Jaké byly bezprostřední příčiny tak *náhlého* zlomu? (Výše zmíněné sociální proměny dánské společnosti totiž představovaly dlouhodobou a evoluční záležitost.) Olof Petersson (1994:

48–49) mimo už zmíněné oslabení vazeb mezi voliči a tradičními stranami považuje za klíčové tři faktory:

- 1) neschopnost „starých“ stran nabídnout reálnou alternativu problémům, do nichž zemi zavedla politika prudkého zvyšování daní (na začátku 70. let mělo Dánsko nejvyšší míru zdanění i v rámci daňově „maximalistické“ Skandinávie – srov. Elder, Thomas, Arter 1988: 92),
- 2) schopnost lídrů nových protestních formací efektivně využívat k oslovení voličů nová masová média, především televizi,
- 3) minimální volební bariéru pro vstup do dánského parlamentu.

Jak vypadal profil a postavení v systému nových protestních formací? Nejúspěšnější z nich, radikálně pravicová **Pokroková strana (Fremskridtspartiet – FRP)**, získala ve volbách 1973 přes 15 % hlasů a dostala se do pozice druhé (!) největší strany (po sociálních demokratech). FRP založil rok před volbami daňový specialista **Mogens Glistrup**, který ji koncipoval jako stranu protestu *proti vysokým daním*, tj. de facto šlo o monotematickou stranu (stranu jednoho tématu). (Glistrup např. veřejně označoval daňové neplatiče za hrdiny a přirovnával je k železničním sabotérům v době nacistické okupace.) K dalším (doplňkovým) stranickým tématům patřilo omezení vlivu byrokracie na privátní sféru a likvidace nadměrné právní regulace (Hazan 1997: 115; Herbut 1999: 156).

De facto tak Glistrup zásadním způsobem odmítl dosavadní politický konsensus o udržování rozsáhlého sociálního státu, na němž od meziválečného období byla dánská politika založena. K profilujícímu tématu daní přibýlo od 80. let druhé významné téma – odpor proti přílivu neevropských imigrantů do Dánska (především osob muslimského původu). Právě na těchto dvou otázkách se Glistrupovi podařilo na dlouhou dobu FRP voličsky ukotvit (srov. Borre 2000: 289). Strana ovšem už nikdy nezopakovala volební výsledek z roku 1973 a její voličské výsledky měly zvolna klesající tendenci. Potvrdila tím fakt známý ze vzestupu jiných protestně-populistických formací založených na charismatickém lídru, které svého nejlepšího výsledku obvykle dosahují na počátku své existence.

V roce 1983 byl Glistrup uvězněn (příznačně za daňové trestné činy) a do vedení strany se dostalo umírněné křídlo v čele z **Piou Kjaersgaard**. Glistrup se ovšem do čela strany před volbami 1988 vrátil, přičemž programovou kontinuitu demonstroval výrokem, že „dokud jsou v Dánsku vysoké daně a Muslimové, máme proč bojovat“ (The Economist, 28. 5. 1988: 50 citováno dle Hazan 1997: 115).

Další protestní stranou, ovšem s jiným (centristickým) profilem, byli **Demokraté středu (Centrum Demokraterne – CD)**. Ve volbách 1973 získali 7,8 % hlasů. Stranu založila krátce předtím skupina bývalých sociálních demokratů v čele s Erhardem Jacobsenem, nespokojená se spoluprací sociálních demokratů s krajní levicí (SF) a s vládní daňovou politikou „mateřské“ strany. CD odmítali také znárodnovací politiku sociální demokracie a orientovali se spíše sociálně liberálně (v programu měli smíšenou ekonomiku s limitovanou rolí státu). CD prodělala (s ojedinělým výkyvem v roce 1981) podobnou cestu jako FRP a její volební zisky měly v průběhu 80. a 90. let spíše klesající tendenci.

Třetí významnější protestní formací byla **Křesťanská lidová strana (Kristeligt Folkeparti – KRF)**, založená pod vlivem „sesterské“ norské strany v roce 1970 jako projev nesouhlasu skupiny členů konzervativní strany s příliš liberální politikou tehdejší pravicové vlády (v níž konzervativci zasedali). Ve volbách 1971 KRF získala jen necelá 2 % hlasů a do parlamentu se

nedostala. O dva roky později už ale se 4 % hlasů ano. KRF se vymezila na apelu proti úpadku morálky ve společnosti, šíření pornografie a přílišné liberalizaci potratů. Strana je ovšem v politickém spektru zařaditelná spíše do středu než napravo (např. podporovala udržení silného sociálního státu). Její volební výsledky se postupně stabilizovaly mírně nad 2% volební bariérou. Úspěch KRF demonstroval oživení nábožensko-sekulární linie v dánské politice.

Volební klauzuli v roce 1973 překročily ještě dvě malé strany: (promoskevští) komunisté, kteří z parlamentu „vypadli“ v 50. letech a Strana zákona (vzniklá už v roce 1919 jako Strana proti zdanění), jež dosáhla krátkodobých volebních úspěchů už ve 40. a 50. letech. Obě se vymezovaly na silném odporu proti vstupu Dánska do ES, ani jedna z nich si ale nedokázala parlamentní zastoupení udržet trvale.

Celkový vývoj stranicko-politického systému od voleb 1973 do začátku 80. let byl charakterizován existencí (nestabilních) jednobarevných menšinových vlád, tvořených zpravidla sociálními demokraty. Ti si uchovali pozici největší politické strany, přičemž po propadu v roce 1973 (jen 25 % hlasů, nejhorší výsledek za půl století) se jejich volební zisky od konce 70. let vrátily na úroveň mezi 30–40 % hlasů. Hůře se v 70. a 80. letech vedlo třem ostatním „starým“ stranám, které ve volbách výrazně zaostávaly (s ojedinělými výkyvy) za svými výsledky před rokem 1973.

Zvýšení politické polarizace, existence bilaterální opozice (na pravém okraji FRP a na levém, byť trochu problematicky, SF) a drastická fragmentace systému (tj. přechod k formátu extrémního pluralismu) nasvědčují posunu stranicko-politického systému od umírněného k polarizovanému pluralismu (srov. Antoszewski 1999: 259). Ovšem při pohledu na charakter protestních formací a jejich roli v systému od 80. let lze hovořit o podmíněnosti a především přechodnosti tohoto hodnocení. Glistrupovu Pokrokovou stranu sice lze označit za populistickou formaci zařaditelnou do stranické rodiny krajně pravicových stran a za stranu se značným, byť postupně klesajícím, vyděračským potenciálem. Jak výstižně poznamenává Mogens Pedersen z hlediska *Koalitionsfähigkeit*, šlo o nepoužitelnou stranu (Pedersen 1991: 108). Z pohledu své antisystémovosti se ovšem nedá rozhodně považovat za striktně (principiálně) antisystémovou stranu, ale spíše za protestní *izolovanou* antisystémovou stranu. Nikdy nezpochybňovala demokratický režim jako takový, pouze kritizovala některé jeho rysy (obecně to lze shrnout jako kritiku přebujelosti dánského sociálního státu).

CD přes svůj protestní charakter prokázala časem značný koaliční potenciál a opakovaně zasedala v 90. letech v levo a pravostředových vládách. Pro křesťanský zaměřenou KRF to platí analogicky, vládně byla v 90. letech ochotna a schopna přechodně spolupracovat dokonce i se sociálními demokraty.

Od roku 1982 do roku 1993 byla u moci vládní koalice pravostředových stran v čele s lídrem konzervativců **Poulem Schlüterem** (dalšími členy koalice byli liberálové a původně i radikální liberálové a Demokraté středu). K pádu Schlüterovy vlády v roce 1993 došlo po tzv. tamilském skandálu. Jeho podstata tkvěla v nezákonném způsobu, kterým se konzervativci řízené ministerstvo spravedlnosti snažilo zastavit příliv příbuzných uprchlíků ze Srí Lanky do země.⁵ Novou levostředovou vládu následně sestavili sociální demokraté s radikálními liberály a (přechodně) i s CD a KRF. Vládní koalice vedená sociálními demokraty pak fungovala až do roku 2001. Sociální demokraté přítomní od 80. let učinili pod dojmem trpkých volebních porážek významný politický posun. Spojenectví s konkurenční levicovou SF z konce 60. let, které přispělo k volebním ztrátám strany, nahradili centripetálními směřováními ke středu. Pod dojmem

desetileté opoziční zkušenosti a vědomí o vyčerpání možností keynesiánského ekonomického modelu se pak v 90. letech pragmaticky přihlásili k protržní blairistické „třetí cestě“. V praxi to sice vedlo k oslabení jejich tradičně silné vazby na odbory (srov. Green-Pedersen, Kersbergen 2002). Volebně jim to ovšem pomohlo, protože díky větší programové flexibilitě, což jim dalo *centrističtější* ideologický profil, mohla lépe oslovit širší spektrum voličů (srov. Kitschelt 1996: 155–157).

Výše naznačená vládní alternace mezi levo a pravostředovou koalicí problematizuje přiřazení systému k sartoriánskému polarizovanému pluralismu (neprobíhala periferní vládní obměna vládních koalic, která je jedním z jeho imanentních rysů) a demonstruje dvoublokovost fungování politické soutěže. V jednom bloku hráli ústřední roli levicoví sociální demokraté, ve druhém pravostředovém původně tuto roli hráli konzervativci (byť se ovšem nikdy nedokázali sociálním demokratům volebně vyrovnat) a později liberálové. Navíc volební zisky protestních formací, jejichž vzestup odstartoval rok 1973, měly zřetelně klesající tendenci. Voličská volatilita pak rovněž zaznamenala významný pokles (Sundberg 1999: 224). *V období od roku 1973 do začátku 80. let tak sice lze s jistotou rezervou hovořit o systému polarizovaného pluralismu, ovšem s tím, že v 80. a 90. letech se systém zase „vrátil“, respektive přesněji zamířil nazpět k pluralismu umírněnému.*

Pokud bychom pro klasifikaci stranicko-politického systému využili blondelovské typologie (Blondel 1968), šlo by o případ *multipartismu s dominující stranou* (sociální demokracií). Z tohoto úhlu pohledu ovšem není příliš viditelný zlomový význam roku 1973, protože dánští sociální demokraté si ještě i ve druhé polovině 70. a v 80. letech udrželi značný předstih před ostatními politickými formacemi (srov. Smith 1991: 32). V této souvislosti je důležité, že v roce 2001 sociální demokraty volebně „dotáhli“ a dokonce předstihli liberálové. Dominance sociálních demokratů v systému fungující tři čtvrtě století tak skončila (otázkou je ovšem, zda trvale). Systém tak z hlediska Blondelovy typologie *zamířil* ke kategorii *multipartismu bez dominující strany*.

Mimořádně zajímavým fenoménem, který zasahuje mimo dánskou politiku, jsou výsledky monotematických orientovaných sil nesouhlasících s dánským členstvím v EU, které v dánských parlamentních volbách nemají úspěch – na rozdíl od voleb do Evropského parlamentu. Už v roce 1972 v souvislosti se vstupem do ES vzniklo **Lidové hnutí proti Evropským společenstvím** (Folkebevægelsen Mod EF – FB), které uspělo už v prvních přímých volbách do Evropského parlamentu v roce 1979, kdy získalo 17,7 % hlasů a 4 mandáty („vítězná“ SD jen 21,4 % hlasů a stejný počet mandátů). Na této úrovni udržovalo FB svou podporu i v dalších evropských volbách. Na začátku 90. let se od něj odštěpila levicově orientovaná skupina, která spolu s bývalými členy SF založila **Červnové hnutí** (Junibevægelsen – JB) (srov. Mareš 2001: 122). Ve volbách v roce 1994 se podpora mezi obě formace víceméně rovnoměrně rozdělila, obě pak dohromady získaly přes čtvrtinu (!) voličských hlasů (a každá po dvou mandátech). V dalších evropských volbách v roce 1999 sice podpora pro FB mírně stoupla (přes 16 % hlasů, 3 mandáty) a naopak JB oslabila (přes 7 %, 1 mandát), ovšem počet hlasů, které celkově získaly, se změnil jen nepatrně (celkem Dánsko obsazovalo 16 mandátů). Tímto zvláštním fenoménem úspěšných antievropských monotematických uskupení, která jsou ovšem marginální na národní úrovni, se Dánsko liší od jiných skandinávských zemí.⁶

4. Současná podoba stranického systému

Parlamentní volby v listopadu 2001 v mnohém potvrdily kontinuitu témat, která v dánské politice začala hrát důležitou roli už v 70. a 80. letech. Volební kampani vévodilo téma podoby *imigrační a uprchlické* politiky země a (v menší míře) také rozsah sociálního státu a s tím spojená problematika daní. Z hlediska problematiky imigrantů to byl důsledek růstu jejich počtu. Zatímco v roce 1991 tvořili 4,4 % obyvatel, v roce 2001 jejich počet dosáhl už 7,4 %. (Andersen 2003: 188). Zvláštní význam nabyla otázka politického postoje k nejčastějšímu způsobu přílivu neevropských cizinců prostřednictvím *spojování rodin*, když problém regulace tohoto jevu se stal mimořádně politicky kontroverzní.⁷ Dále se do volební kampaně promítla i napjatá atmosféra po teroristických útocích 11. září 2001. Všechno to působilo na zvýraznění významu už dvě desetiletí existující konfliktní linie mezi antiimigračně, tj. z hlediska imigrace restriktivně nahláženými stranami a k imigrantům „přátelsky“ orientovanými formacemi (dále jen antiimigrační a proimigrační strany). Výsledky voleb přitom ukázaly jasné zvýšení podpory antiimigračně orientovaných stran a naopak propad proimigračních (s výjimkou radikálních liberálů).

Je nutné ovšem dodat, že ve volbách propadla „tradičně“ antiimigrační Pokroková strana, která nezískala žádný mandát. V jejím případě to byl ovšem důsledek stranického rozkolu, jenž v ní proběhl v polovině 90. let. Latentní konflikt mezi Glistrupovým „radikálním“ křídlem a „umírněnými“ v čele Piou Kjaesgaard vyústil v roce 1995 v odchod umírněných ze strany a v založení **Dánské lidové strany (Dansk Folkeparti – DF)**. Novou stranu Kjaesgaard profilovala na kritice multikulturalismu (pěstovaného částí levicové politické elity). Základní bázi přístupu k cizincům podle DF má být naopak politika asimilace, která předpokládá, že cizinci (ať jakékoliv barvy a rasy) se přizpůsobí dánské kultuře, načež budou bráni jako plnoprávní Dánové (Economist 24. 11. 2001: 51). DF je sice někdy levicovými a centristickými dánskými formacemi obviňována z rasismu. V komparativní perspektivě (nejenom s „mateřskou“ FRP), ale i s analogickými pravicově populistickými stranami v zahraničí (např. Le Penovou Národní frontou) je ovšem poměrně umírněná.

Ze systémového hlediska je důležité, že *převzala* roli a význam FRP a fakticky ji v systému nahradila. V roce 1998 získala 7,4 % hlasů (FRP jen 2,4 %) a v roce 2001 svůj volební zisk dále zvýšila na 12 % hlasů (FRP pouze 0,6 %) a obsadila ve volební soutěži třetí (!) místo. Glistrupova rétorika (volební cíl „vyhnání všech Muslimů ze země“ – Andersen 2003: 189) přes svou radikalitu (a nebo možná právě díky ní) ve volbách 2001 příliš nezabrala.

Antiimigrační postoj se ovšem stal jádrem kampaně nejenom populistické radikální pravice, ale i liberálů. Ti vcelku správně odhadli nálady elektorátu a orientovali svou volební kampaně právě na *zprůsnění podmínek pro usazování (nezápadoevropských) cizinců v zemi*. Jedním z asi nejlepších volebních tahů se ukázalo – v kontextu silně medializovaného soudního přelíčení se třemi Muslimy obviněnými ze znásilnění, ovšem soudem osvobozenými, což vyvolalo pobouření veřejnosti – využití billboardu znázorňujícího muže odcházejícího od soudu se sloganem „to nebude tolerováno, když liberálům dáte svůj hlas“. Přes následné reakce obviňující liberály z politické nekorektnosti právě tento způsob vedení volební kampaně měl pozitivní vliv na jejich volební úspěch (Qvortup 2002: 206–207).

Šéf liberálů **Anders Fogh Rasmussen** se také poučil z volebních neúspěchů z voleb 1994 a 1998 a sociálně-ekonomicky je posunul více ke středu. V předchozí volební kampani totiž byl pro liberály profilující neoliberální libertariánský kurs směřující k radikální redukci přebujelého

sociálního státu, čímž odradili část voličů (v roce 1993 dokonce A. F. Rasmussen publikoval knihu „Od sociálního státu k minimálnímu státu“, v níž obhajoval volný trh a minimalizaci zdanění). Před volbami 2001 ale liberálové provedli výraznou korekci politického kursu a přeorientovali se na udržení statusu quo, tj. zachování silného sociálního státu. Tato taktika se volebně ukázala velmi úspěšná a liberálové ve volbách 2001 předstihli sociální demokraty a výrazně přitom zvýšili své volební zisky (v roce 1998 získali jen 24 % hlasů, v roce 2001 přes 31 %). Volební podpora spojence liberálů – konzervativců – se ve srovnání s předchozími volbami (8,9 % hlasů) prakticky nezměnila (dosáhli 9,1 % hlasů).

Naopak do té doby vládnoucí sociální demokraté výrazně ztratili (z 36 % hlasů v roce 1998 klesli jen na 29 % hlasů v roce 2001). Od roku 1993 úřadujícímu sociálnědemokratickému premiérovi **Poulu Nyrupovi Rasmussenovi** (jméno Rasmussen je ve Skandinávii velmi rozšířené) nepomohlo ani zlepšení sociálně-ekonomické situace v éře jeho vládní koalice, ani jeho snaha oživit obavy voličů z restriktivní sociální politiky liberálů (viz opakované připomínání dřívějších názorů jejich šéfa A. F. Rasmusena). Klíčová pro výsledek voleb se ukázala právě otázka imigrantů, v níž sociální demokraté doplatili na svou nejednotnost a odpor části strany proti zpřísnění imigračních zákonů.

Negativně se imigrační politika promítla i do výsledků dalších stran odmítajících zpřísnění podmínek pro imigraci do země. Demokraté středu, kteří se asi nejvýrazněji profilovali na kritice „rasistických“ postojů jak krajní pravice, tak liberálů, se poprvé od roku 1973 nedostali do parlamentu (zisk jen 1,8 % hlasů). Menší ztráty utrpěla i křesťanská KRF (zisk jen 2,3 %, v roce 1998 to bylo 2,5 %) a (post)komunistická SF (pokles asi o jedno procento na 6,4 % hlasů). Podobně mírně ztratila další radikálně levicová **Jednotná kandidátka – Rudozelení (EL)** (2,4 % hlasů, v roce 1998 dosáhla 2,7 %) (EL poprvé do parlamentu pronikla v roce 1994, kdy získala 3,1 % hlasů – k jejímu profilu viz níže).

Obecně lze volby 2001 hodnotit jako významné vychýlení ve vývoji dánského stranického systému (odsunutí sociální demokracie do role druhé strany poprvé od roku 1924, navíc strany napravo od středu získaly nadpoloviční většinu mandátů). Na základě volebních výsledků vznikla (menšinová) vláda liberálů a konzervativců vedená A. F. Rasmussenem. Ta ve své politice položila důraz na zpřísnění imigračních zákonů, přičemž (nejenom) v této otázce nalezla podporu u opoziční Dánské lidové strany, která vládu podpořila v některých důležitých hlasováních. Je přitom příznačné pro posun v přístupu k imigrantům, že největší opoziční strana – sociální demokraté – se dva roky po volbách 2001 rozhodla přehodnotit svůj dosavadní umírněný postoj k imigrantům a silně jej přitvrdila.

4. Profily současných relevantních stran

Sociálně demokratická strana (Socialdemokratiet i Danmark – SD) se dá označit za pragmatickou sociálně demokratickou stranu, hlásící se k blairistické „třetí cestě“. Rezignovala na nadměrně redistributivní model sociálního státu, stále ale zdůrazňuje jeho význam (v reformované podobě). Akceptuje tržní hospodářství v podmínkách smíšené ekonomiky a aktivní role státu. Podporuje členství Dánska v NATO (ovšem vyslovuje se proti pobytu plavidel s jadernou výzbrojí v teritoriálních vodách země). Sociální demokraté, přestože iniciovali a prosadili začátkem 70. let vstup země do EU, zastávají poměrně opatrné stanovisko k příliš

daleko jdoucí integraci EU, což je důsledek zkušeností s odporem části Dánů k Maastrichtské smlouvě začátkem 90. let. Naproti tomu v otázce spolupráce mezi severskými zeměmi je stoupencem co nejtěsnější spolupráce. Na evropské úrovni je strana členem frakce Strany evropských socialistů (PES). Její voličstvo tvoří vedle dělníků především zaměstnanci veřejného sektoru a humanitní inteligence. Strana stále udržuje vazby k odborovým svazům (především manuálně pracujících) (Green-Pedersen, Kersbergen 2002; Siaroff 2000: 226–227; <http://www.socialdemokratiet.dk/>).

Liberálové (Venstre – V) se s poklesem počtu rolníků, kteří představovali tradiční voličské jádro strany (což se odrazilo v úpadku relevance strany v 70. a 80. letech 20. století), dokázali vypořádat posílením jiných složek své původní identity a orientací na další urbánní sociální skupiny. Posílili důraz na liberální prvky v ekonomice (co největší prostor pro soukromé podnikání, ovšem s pevnými mantinely, snižování daní a odbourávání překážek volného obchodu) i v sociálně-politické oblasti (důraz na svobodu a individuální odpovědnost občanů a otevřenou společnost). Strana je zastáncem aktivního členství Dánska v NATO i EU (podporuje přijetí jednotné evropské měny). Na evropské úrovni je členem Evropské liberální, demokratické a reformní strany (ELDR). Její voličská základna se koncentruje především v menších městech a na venkově (Siaroff 2000: 227; <http://venstre.de>).

Konzervativní lidová strana (Konservative Folkeparti – KF) je pravostředová konzervativní strana, která se orientuje na podporu soukromého podnikání a rozvoj tržního hospodářství. Současně akcentuje silnou roli státu jako garanta suverenity a národních zájmů země a mediátora v sociální oblasti. Vedle deklarovaného cíle snižování daňového zatížení podporuje udržení silného sociálního státu. Voličskou podporu čerpá především mezi podnikateli. Na evropské úrovni je členem Evropské lidové strany (EPP) (Siaroff 2000: 228).

Radikálně liberální strana (Radikale Venstre – RV) si udržuje svou tradiční centristickou sociálně liberální orientaci. Odmítá koncepci „státního socialismu“, preferuje individuální svobodu jako důležitou hodnotu, ale současně považuje stát za hlavního garanta sociálních jistot občanů a podporuje silný sociální stát. Její hlavní voličskou oporu představuje středostavovská inteligence. Na evropské úrovni je stejně jako liberálové členem Evropské liberální, demokratické a reformní strany (ELDR) (<http://www.driv.dk>; Herbut 1999: 211–212).

Dánská lidová strana (Dansk Folkeparti – DFP) je pravicově-populistická formace, která primárně těží z výbušnosti problému imigrantů a uprchlíků v zemi. Svým apelem na zpřísnění imigračního zákonodárství a současně distancováním se od příliš radikálních metod řešení tohoto problému navrhovaných „mateřskou“ Pokrokovou stranou se stala přitažlivou pro značnou část sociálně nejistých (především) dělnických voličů, kteří v minulosti volili sociální demokracii. Stejně jako pro Pokrokovou stranu je pro ni klíčová osoba charismatického vůdce (Pia Kjaesgaard). Vedle profilující problematiky imigrantů (a s tím souvisejících požadavků na dodržování „práva a pořádku“ a zachování „tradičních dánských hodnot“) v její identitě hraje roli i tematika snižování daní a odpor proti dánskému členství v EU. V Evropském parlamentu je součástí nacionálně-konzervativní Unie pro Evropu národů (UEN) (<http://www.danskfolkeparti.dk/>).

Křesťanská lidová strana (Kristeligt Folkeparti – KRF) představuje typického reprezentanta vlny skandinávských konzervativně náboženských stran 60. a 70. let 20. století. V protestantském prostředí s tradicí křesťanských politických subjektů se dokázala etablovat na tematice obrany před ohrožením tradičních morálních hodnot. Její identita je založena na úsilí

o zachování tradičního konzervativního modelu rodiny, komunitních hodnot a podpoře svobodného podnikání. Odmítá přílišnou liberálnost potratové politiky a možnost zavedení euthanasie. V otázce imigrantů vyzdvihuje nutnost jejich integrace do společnosti (i prostřednictvím místních farností). Stejně jako konzervativci je členem Evropské lidové strany (EPP) (<http://www.krf.dk>; Siaroff 2000: 228).

Socialistická lidová strana (Socialistisk Folkeparti – SF) představuje radikálně levicovou libertariánskou stranu se silnými prvky (post)komunistické, ekologické a pacifistické identity. V 60. letech se snažila nalézt vyváženou polohu mezi marxistickou identitou, snahou distancovat se od tehdejší sovětské politiky a orientací na demokratický socialismus, který respektuje význam demokratického zřízení založeného na soutěživých volbách a politickém pluralismu. Svým způsobem tak fungovala jako svébytná předchůdkyně eurokomunismu. SF protestovala proti sovětské intervenci v Československu v roce 1968 a o desetiletí později v Afghánistánu. Podobně vystupovala proti americké angažovanosti ve Vietnamu a embargu uvalenému na Castrovu Kubu. V současnosti se programaticky označuje za formaci, která spojuje „rudé a zelené perspektivy s demokratickými postoji“. Orientace na ekologickou tematiku se stala důležitá od 70. let. Původní marxistickou identitu (na niž dodnes zcela nerezignovala) ovšem rozšiřovala nejenom o „zelené“ prvky, ale i o silné prvky pacifismu, feminismu a orientaci na ochranu lidských práv po celém světě. Deklaruje cíl nastolení socialistické demokracie, pod čímž rozumí striktní kontrolu ekonomických aktivit, což má zajistit respektování sociálních a politických práv, udržitelného rozvoje, environmentální stability a biodiverzity. Dále se vyslovuje pro ochranu menšin (nejenom etnických, ale i náboženských a sexuálních). V oblasti bezpečnosti prosazuje vytvoření systému kolektivní bezpečnosti jak v Evropě, tak ve světě. Od konce 80. let už ovšem neodmítá dánské členství v NATO. V otázce EU se dá přiřadit k euroskeptickým formacím, nicméně svůj původní ostře negativní postoj k dánskému členství, jenž zastávala v 70. letech, na konci 80. let (stejně jako v případě NATO) zkorigovala. V současnosti členství akceptuje, ale odmítá připojení země k měnové unii a vytvoření společných evropských obranných sil. Je proti proměně EU ve federaci, naopak preferuje nadnárodní princip spolupráce. Na evropské úrovni je členem Konfederální skupiny sjednocené evropské levice/Severská zelená levice (GUE/NGL). K jejím primárním cílům patří vize pevné (vládní) „rudé většiny“ s většinovou podporou v parlamentu, která by zahrnovala mimo SF i sociální demokraty (a s jistými výhradami) i Jednotnou kandidátku – Rudozelené. Považuje to za základní předpoklad realizace svého programu (Kitschelt 1996: 156–157; Pečínka 2002: 107–109; <http://valg.sf.dk/index.htm>).

Jednotná kandidátka – Rudozelení (Enhedslisten – De Rød-Grønne – EL) vznikla v roce 1989 jako volební spojenectví několika malých formací: ortodoxních (promoskevských) dánských komunistů, trockistů a od SF v závěru 60. let odštěpené levicové skupiny, jež nesouhlasila s podporou tehdejšího sociálnědemokratického kabinetu a založila Levicovou socialistickou stranu. Toto značně pestré partnerství (viz historická animozita stalinských komunistů a trockistů) bylo výsledkem účelové snahy překonat politickou marginalitu jednotlivých zakládajících členů a nezabránilo časem ve fúzi v jeden subjekt. EL se vymezuje jako demokratická socialistická strana, přičemž silně akcentuje i ekologická a pacifistická témata (viz vyhraněný odpor proti dánskému členství v NATO). Voličskou podporu sbírá také na jednoznačném odporu vůči dánskému členství v EU (dokázala oslovit „nedostatečným“ odporem vůči unii zklamané voliče SF). EU považuje za „agenta tržních sil, který vykořisťuje východní Evropu

a rozvojové země“. EL není zastoupena v Evropském parlamentu a svůj odpor vůči EU ventiluje na nadnárodní úrovni prostřednictvím Evropské aliance hnutí kritických k EU (TEAM) (<http://www.enhedslisten.dk>; srov. Siaroff 2000: 227).

6. Závěr

Vývoj dánského stranického systému představuje téměř modelovou ukázkou proměn, kterou západoevropské stranické systémy ve 20. století prodělaly. Pevnost vazeb mezi tradičními stranami a jejich voliči, která se stabilizovala ve 20. letech, prošla v desetiletích po druhé světové válce rozsáhlou erozí. Úpadek třídního hlasování zapříčiněný sociálními proměnami dánské společnosti narušil nejenom stabilitu dosavadních stranických interakcí, ale vynesl na politickou scénu i nové stranické aktéry (především populistickou a náboženskou pravici a libertariánský střed a levice), kteří reagovali na neschopnost tradiční politické elity řešit nové problémy.

Dánské specifikum v evropském kontextu nicméně spočívá v tom, že viditelná demonstrace tohoto faktu se nerozložila v čase, ale zkoncentrovala se do jednoho okamžiku – voleb 1973. Poslední čtvrtina 20. století pak v dánských poměrech byla ve znamení nejenom zvýšení počtu relevantních stranických aktérů, z nichž někteří reprezentovali i velmi radikální politické opce, ale především proměny politické agendy, což odráželo novou společenskou poptávku. Novými konfliktními tématy, jež (v různé míře) modifikovala podobu dánské politiky, se stala otázka daní a rozsahu sociálního státu, postoje k EU, náboženská otázka, ekologie a problém imigrantů.

To ovšem neznamená, že dosavadní klíčová pravo-levá osa ustoupila na jejich úkor do pozadí. Naopak se jeví jako oprávněně tvrzení, že některá z nových témat (především diskurs okolo problematiky daní a sociálního státu) její význam spíše posílila. Mimo to je důležité, že vzestup významu postmateriálních hodnot pro část voličů, který je nepochybně v dánských podmínkách rovněž identifikovatelný, dokázala část „starých“ stran (především SF, sociální demokraté a radikální liberálové) z velké části včas podchytit a přizpůsobit jim svou programatiku. Tím lze vysvětlit politickou neúspěšnost dánských zelených, kteří jsou prakticky marginálním subjektem. Bez významu pro přetrvání klíčivosti pravo-levé osy pak nepochybně je i fakt, že původní vazby „starých“ stran k voličům přes výrazné oslabení (zatím) zcela nezmizely.

Ze systémového hlediska je důležité, že výkyv od umírněného k polarizovanému pluralismu, pozorovatelný po roce 1973, se neukázal trvalým. Většina nových aktérů časem prokázala schopnost zapojení do koaliční spolupráce (ať na vládní úrovni nebo z pozice vládu „podporující“ opoziční strany), přestože si ponechali silné rysy své původní protestní identity. Nedošlo tak k zásadní změně tradice širokého politického konsensu existujícího v dánské politice od 30. let 20. století, i když jeho podoba prodělala výraznou transformaci. Přestože tak současný dánský stranický systém není rozhodně příkladem „čistého“ umírněného pluralismu, má k němu v mnoha ohledech velmi blízko.

Při pohledu na vývoj systému je pozorovatelný ještě jeden fenomén, který názorně demonstruje obecný pohyb zleva doprava v západoevropské politice ve 20. století. S expanzí sociální demokracie na přelomu 19. a 20. století byla dosavadní „buržoazní“ levice tlačena ke středu a posléze na pravou stranu politického spektra (byť případ radikálních liberálů ukazuje možnosti trvalého etablování centristické formace). Proměna sociální demokracie v prosystémovou formaci pak vedla k jejímu posunu do levého středu. Poválečný vzestup komunistů a později

Socialistické lidové strany pak pohyb sociální demokracie doprava dále akceleroval. Na přelomu 20. a 21. století se tak sociální demokraté nacházejí velmi blízko politického středu. Ovšem i levicová Socialistická lidová strana od svého vzniku prodělávala programatickou transformaci a původní rigidně komunistickou identitu časem vyměnila za flexibilnější levicově-libertariánskou orientaci. Tento posun ovšem vedl nejdříve ke štěpení ve straně – vznik Levicové socialistické strany – a později k etablování nalevo od ní jiné radikálně levicové strany Jednotné kandidátky – Rudozelených. Pohyb po levo-pravé ose tím skončil. Alespoň prozatím.

Tabulka s výsledky dánských parlamentních voleb od roku 1945 (výsledky v %)

Strana/Rok	1945	1947	1950	1953	1953	1957	1960	1964	1966	1968	1971
SD	32,8	40	39,6	40,4	41,3	39,4	42,1	41,9	38,2	34,2	37,3
V	23,4	27,6	21,3	22,1	23,1	25,1	21,1	20,8	19,3	18,6	15,6
KF	18,2	12,4	17,8	17,3	16,8	16,6	17,9	20,1	18,7	20,4	16,7
RV	8,1	6,9	8,2	8,6	7,8	7,8	5,8	5,3	7,3	15,0	14,4
SF							6,1	5,8	10,9	6,1	9,1
DKP	12,5	6,8	4,6	4,8	4,3	3,1	1,1	1,2	0,8	1,0	1,4
GB	1,9	4,5	8,2	5,6	3,5	5,3	2,2	1,3	0,7	0,7	1,7
VS										2,0	1,6

Strana/Rok	1973	1975	1977	1979	1981	1984	1987	1988	1990	1994	1998	2001
SD	25,6	29,9	37,0	38,3	32,9	31,6	29,3	29,8	37,4	34,6	36,0	29,1
V	12,3	23,3	12,0	12,5	11,3	12,1	10,5	11,8	15,8	23,3	24,0	31,3
KF	9,2	5,5	8,5	12,5	14,5	23,4	20,8	19,3	16,0	15,0	8,9	9,1
RV	11,2	7,1	3,6	5,4	5,1	5,5	6,2	5,6	3,5	4,6	3,9	5,2
SF	6,0	5,0	3,9	5,9	11,3	11,5	14,6	13,0	8,3	7,3	7,5	6,4
FRP	15,9	13,6	14,6	11,0	8,9	3,6	4,8	9,0	6,4	6,4	2,4	0,6
CD	7,8	2,2	6,4	3,2	8,3	4,6	4,8	4,7	5,1	2,8	4,3	1,8
KRF	4,0	5,3	3,4	2,6	2,3	2,7	2,4	2,0	2,3	1,8	2,5	2,3
DKP	3,6	4,2	3,7	1,9	1,1	0,7	0,9	0,8				
GB	2,9	1,8	3,3	2,6	1,4	1,5	0,5					
VS	1,5	2,1	2,7	3,7	2,7	2,7	1,4	0,6				
EL									1,7	3,1	2,7	2,4

Zdroj: <http://www.parties-and-elections.de>

DKP – Dánská komunistická strana

GB – Strana zákona

VS – Levicová socialistická strana

(ostatní zkratky viz text)

Poznámky:

1. Dánsko je rozděleno na tři volební regiony (Kodaň, ostrovy a Jutsko), v jejichž rámci je dále vyděleno 17 vicemandátových obvodů (na každý připadá 4–15 křesel). V těch se rozděluje 135 mandátů (používá se modifikovaná Saint-Laguého formule). 40 mandátů se přiděluje na vyšší úrovni zmíněných tří volebních regionů, přičemž tyto mandáty slouží jako „vyrovnačič“ či „dodatečné“. Jejich získání vyžaduje naplnění alespoň jedné ze tří podmínek. Buď daná strana získá (celostátně) více než 2 % hlasů, nebo alespoň jeden mandát v jednom ze 17 volebních obvodů, anebo nejméně ve dvou ze tří volebních regionů takový počet hlasů, jako je průměrný počet hlasů potřebný v těchto regionech na získání jednoho mandátu v obvodu. Při pohledu na výsledky voleb se ovšem jako nejdůležitější ukazuje právě 2% uzavírací klauzule (srov. Caramani 2000: 195; Petersson 1994: 56).
2. Její konstituování byl ovšem velmi pozvolný proces (někdy se jako oficiální datum vzniku udává až rok 1876). Není od věci poznamenat, že v rámci Skandinávie byli dánští sociální demokraté zpočátku spjatí pouze s průmyslovým dělnictvem (a tím i s městským prostředím), respektive jejich orientace na reprezentaci zájmů jiných sociálních skupin byla minimální. Zcela opačným případem je např. Finsko, kde sociální demokracie vzhledem k početní slabosti průmyslového proletariátu reprezentovala především zájmy sociálně slabých venkovských vrstev.
3. Tento proces pokračoval i v dalších desetiletích. V roce 1995 tak pracovalo v zemědělství už jen 4 % obyvatel, ve službách pak přes 70 % (Sundberg 1999: 233).
4. Označování stranických systémů skandinávských zemí za systémy pěti stran je ovšem – přes jejich silnou konvergenci – schematické a má jen obecný význam. U některých zemí lze totiž nalézt různé odlišnosti. Asi nejvíce do očí bijící je příklad Islandu, kde vždy působily jen čtyři relevantní formace, přičemž i koaliční interakce mezi nimi se lišily od Dánska či Švédska (srov. Petersson 1994: 41).
5. Tamilský skandál začal v roce 1987, kdy se tehdejší konzervativní ministr spravedlnosti Erik Ninn-Hansen snažil omezit strmě rostoucí počet uprchlíků v zemi. Poté, co zjistil, že prosazení zprísňení liberálních imigračních zákonů je v parlamentu neprůchodné, zastavilo na jeho pokyn ministerstvo vyřizování žádostí příbuzných tamilských azylantů ze Srí Lanky o povolení k pobytu. Jako formální vysvětlení sloužil fakt, že v té době bylo na občanskou válkou zmítané Srí Lance uzavřeno příměří. Uprchlíkům s priznaným azylem se tím otevřela cesta k návratu domů, přičemž příjezd jejich příbuzných (podle názoru ministra) tím ztrácel smysl. I když záhy došlo na Srí Lance opět k obnově bojů, odmítalo ministerstvo povolení k pobytu příbuzných nadále udělovat. V roce 1988 začalo v této věci vyšetřování ombudsmana, přičemž jeho výsledky vedly k zahájení soudního vyšetřování celého případu (mezitím došlo k výměně ministra spravedlnosti a ministerstvo začalo předtím příbuzným uprchlíků odmítané povolení k pobytu masově udělovat). V lednu 1993 po zveřejnění soudních výsledků vyšetřování, které mimo jiné ukázaly, že v celé záležitosti veřejně lhal i premiér Schlüter, podal předseda vlády demisi.
6. K výsledkům voleb do Evropského parlamentu viz – <http://www.parties-and-elections.de/indexe.html>
7. Zvláštním fenoménem v dánské imigrační praxi ovšem jsou i tzv. „svatby na oko“, které mnoha cizincům zajišťují legální status v zemi.

Literatura:

- Andersen, J. G. (2003): *The General Election in Denmark, November 2001*. Electoral Studies, Vol. 22, No. 1, pp. 153–193 (on-line verze).
- Antoszewski, A. (1999): *System partyjny Danii*. In: Antoszewski, A., Herbut, R. (eds.) Encyklopedia politologii, Partie i systemy partyjne, tom 3, Zakamycze, Kantor wydawniczy Zakamycze, s. 258–259.
- Blondel, J. (1968): *Party Systems and Pattern of Government in Western Democracies*, Canadian Journal of Political Science, Vol. 1, No. 2, pp. 183–203.

- Borre, O. (2000): *Critical Issues and Political Alienation in Denmark*. Scandinavian Political Studies, Vol. 23, No. 4, pp. 285–310.
- Caramani, D. (2000): *The Societies of Europe. Elections in Western Europe since 1815. Electoral Results by Constituencies*. London: Macmillan.
- Duverger, M. (1954): *Political Parties*. London: Methuen.
- Economist 24. 9. 1994, 21. 3. 1998 a 24. 11. 2001.
- Elder, N., Thomas, A., Arter, D. (1988): *The Consensual Democracy? The Government and Politics of the Scandinavian States*. Oxford: Basil Blackwell.
- Fiala, P., Strmiska, M. (1998): *Teorie politických stran*. Brno: Barrister et Principal.
- Flora, P., Kuhnle, S., Urwin, D. (1999): *State Formation, State Building, and Mass Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Gallagher, M., Laver, M., Mair, P. (2002): *Representative Government in Modern Europe*. New York: McGraw-Hill.
- Green-Pedersen, Ch., Kersbergen, K. van (2002): *The Politics of the 'Third Way'. The Transformation of Social Democracy in Denmark and the Netherlands*. Party Politics, Vol. 8, No. 5, pp. 507–524.
- Grzybowski, M. (1998): *Systemy konstytucyjne państw skandynawskich*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Hazan, R. Y. (1997): *Centre Parties. Polarization and Competition in European Parliamentary Democracies*. London – New York: Continuum.
- Herbut, R. (1999): *Partia postępu*. In: Antoszewski, A., Herbut, R. (eds.) *Encyklopedia politologii, Partie i systemy partyjne*, tom 3, Zakamycze: Kantor wydawniczy Zakamycze, s. 156–157.
- Christiansen, P. M., Rommetvedt, H. (1999): *From Corporatism to Lobbism? Parliaments, Executives, and Organized Interests in Denmark and Norway*. Scandinavian Political Studies, Vol. 22, No. 3, pp. 195–220.
- Kitschelt, H. (1996): *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Konstytucja królestwa Danii* (wstęp Marian Grzybowski, 2002). Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Lijphart, A. (1984): *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven – London: Yale University Press.
- Lipset, S. M., Rokkan, S. (1967): *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction*. In: Lipset, S. M., Rokkan, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments. Cross National Perspectives*. New York: The Free Press, pp. 1–64.
- Lipset, S. M. (1995): *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*. Warszawa: PWN.
- Mayerová, C. (1996): *Komparativní politika Skandinávie a Středomoří*. Praha: Institut politologických studií.
- Mareš, M. (2001): *Na cestě k evropským politickým stranám?* In: Fiala, P., Mareš, M. (eds.): *Evropské politické strany*, Brno: MPÚ.
- Nannestad (1997): *Das politische System Dänemarks*. In: Ismayr, W. (ed.): *Die politischen Systeme Westeuropas*, Opladen: Leske + Budrich, s. 53–89.
- Nørgaard, A. S. (2000): *Party Politics and the Organization of the Danish Welfare State, 1890–1920: The Bourgeois Roots of the Modern Welfare State*. Scandinavian Political Studies, Vol. 23, No. 3, pp. 183–215.
- Pečinka, P. (2002): *Zelená zleva? Historie ekologických stran v Evropě*. Praha: G + G.
- Pedersen, M. N. (1991): *The Birth, Life and Death of Small Parties in Danish Politics*. In: Müller-Rommel, F., Pridham, G. (eds.): *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*, London: Sage, pp. 95–114.
- Petersson, O. (1994): *The Government and Politics of the Nordic Countries*. Stockholm: Fritzes.
- Qvortrup, M. (2002): *The Emperor's New Clothes: The Danish General Election 20 November 2001*. West European Politics, Vol. 25, No. 2, pp. 205–211.
- Rokkan, S. (1975): *Dimensions of State Formation and Nation-Building: A Possible Paradigm for Research on Variations within Europe*. In: Tilly, Ch. (ed.): *The Formation of National States in*

- Western Europe. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, pp. 601–638.
- Sartori, G. (1976): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siaroff, A. (2000): *Comparative European Party Systems*. New York, London: Garland Publishing.
- Smith, G. (1991): *In Search of Small Parties: Problems of Definition, Classification and Significance*. In: Müller-Rommel, F., Pridham, G. (eds.): *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*, London: Sage, pp. 23–40.
- Sundberg, J. (1999): *The Enduring Scandinavian Party System*. Scandinavian Political Studies, Vol. 22, No. 3, pp. 221–241.

Internetové zdroje:

(všechny zdroje ověřeny k 1. 7. 2003)

Dánská lidová strana (DFP) – <http://www.danskfolkeparti.dk>

Jednotná kandidátka – Rudozelení (EL) – <http://www.enhedslisten.dk>

Křesťanská lidová strana (KRF) – <http://www.krf.dk>

Liberálové (V) – <http://venstre.de>

Radikálně liberální strana (RV) – <http://www.driv.dk>

Socialistická lidová strana (SF) – <http://valg.sf.dk/index.htm>

Sociálně demokratická strana (SD) – <http://www.socialdemokratiet.dk>

Výsledky voleb do Evropského parlamentu – <http://www.parties-and-elections.de/indexe.html>